

op de verjaardag van stadhouder Willem V. Na de Franse tijd ging de naam over op de jaarlijkse opening van de Staten-Generaal. Inmiddels is Prinsjesdag niet langer de opening van de Staten-Generaal, maar een gemeenschappelijke vergadering van de Eerste en Tweede Kamer waarbij de koningin een uiteenzetting van het door de regering te voeren beleid geeft. Overigens is Prinsjesdag pas sinds het einde van de negentiende eeuw op de derde dinsdag van september.

In het eerste hoofdstuk wordt een historisch overzicht gegeven van het ontstaan van en de gebruiken rond Prinsjesdag. Hierna volgt een hoofdstuk over de koninklijke stoet, waarvan de samenstelling in de afgelopen decennia veranderd is; een hoofdstuk over de artillerie, een hoofdstuk over de verschillende militaire fanfares en kapellen en een hoofdstuk over het bereiden gedeelte van de stoet en het militaire ceremonieel. Bij elk van deze onderdelen benadrukken de auteurs dat het ceremonieel geen statisch geheel is, maar historisch gegroeid. In de loop van de geschiedenis hebben de achtereenvolgende staatshoofden er hun stempel op gedrukt.

De laatste twee hoofdstukken hebben een wat ander karakter dan de eerdere, maar zijn daarom niet minder aardig. In hoofdstuk acht ('Achter de schermen') wordt ingegaan op de generale repetitie voor Prinsjesdag, het schoonmaken en autovrij maken van de straten en andere meer praktische achtergrondinformatie. Tot slot wordt in het laatste hoofdstuk ingegaan op de troonrede. De ceremonie staat immers in het teken van de parlementaire traditie. Alhoewel de schrijvers het niet binnen het thema van het boek vinden passen om uitgebreid op de inhoud van de troonrede in te gaan, wordt wel uitleg gegeven over het befaamde koffertje.

Het boek is vooral een prachtig platenboek voorzien van een heldere en duidelijke uitleg. Het bevat een schat aan informatie en de verzameling 'vreemde' woorden die (vaak in verband met uniformen) in het boek zijn opgenomen, maakt het werk op zich al de moeite waard. Aigrette, baadje, plastron, talpa, kolbak en sjabrak zijn enkele voorbeelden. De auteurs zijn goed geslaagd in het vastleggen van tradities en ceremonieel op Prinsjesdag. Maar er is meer dan dat. Het boek kan bijvoorbeeld een aardige ondersteuning zijn voor docenten op middelbare scholen, die met hun leerlingen de troonrede en de bijbehorende stoet op de televisie bekijken. Met behulp van dit boek kan een aantal van de gestelde vragen zeker worden beantwoord. De literatuurlijst, het overzicht van de bronnen en het personen-, zaken- en plaatsnamenregister zullen dit vergemakkelijken. Niet onvermeld mag blijven dat het boek ook een index heeft op erin behandelde Prinsjesdagjaren. In dit kader is het jammer dat in hoofdstuk negen niet uitgebreider op de inhoudelijke kant van de troonrede, de miljoenennota en de rijksbegroting wordt ingegaan. Maar zoals gezegd, de schrijvers vinden dat hiervoor binnen het bestek van dit werk geen plaats is.

B. C. Meijerman

J. P. de Valk, *Roomser dan de Paus? Studies over de betrekkingen tussen de Heilige Stoel en het Nederlands katholicisme, 1815-1940. Een wetenschappelijke proeve op het gebied van de letteren* (Dissertatie Nijmegen 1998, KDC bronnen en studies XXXVI; Nijmegen: Valkhof pers, 1998, 409 blz., f59,50, ISBN 90 5625 041 8).

Hans de Valk werkt al meer dan twintig jaar aan het ontsluiten en publiceren van historische bronnen, meer bepaald van deze met betrekking tot de Nederlandse nieuwe geschiedenis, bewaard in het Vaticaanse archief¹. De door de jaren heen opgebouwde eruditie, aldus de auteur, leidt niet zelden tot 'een verlamd bewustzijn van de ingewikkeldheid van het verleden, dat zich niet laat dwingen in hypothesen of modellen' (9). Het werk waarop De Valk onlangs

promoveerde weerspiegelt dit besef: het gaat hier niet om een 'histoire à thèse', maar om een reeks chronologisch geordende momentopnamen van de betrekkingen tussen Rome en de Nederlandse katholieke kerk. Drie hoofdstukken behandelen de tijd van het Verenigd Koninkrijk (de grondwet, de scheuring), twee het Interbellum (de stichting van de KUN, de verhouding met de NSB) terwijl zes andere diverse facetten van de tussenliggende periode belichten (onder meer de verwickelingen rond de heiligverklaring van de martelaren van Gorcum (1867), de encycliek *Editae saepe* (1910) en het modernisme).

Het hoofdstuk over de veranderingen in het beeld en de functie van het pausschap bij de Nederlandse katholieken in de negentiende eeuw vormt het kernstuk van deze reeks. Dit corpus wordt voorafgegaan dooreen nuttige inleiding betreffende de historiografie rond het thema en een becommentarieerd organogram van zowel de veelstemmige Romeinse curie als van de katholieke kerk in Nederland. Ter afronding krijgt de lezer een samenvattend besluit betreffende de (soms gespannen) betrekkingen tussen de Heilige Stoel en het Nederlandse katholicisme tussen 1815 en 1940, een uitvoerige bibliografie en een index op personen en plaatsen. De elf gevalstudies (waarvan negen eerder gepubliceerd werden) tonen duidelijk aan dat, in tegenstelling tot het zelfbeeld dat lang onder Nederlandse katholieken circuleerde, er geen sprake kan zijn van een totale onderwerping van Utrecht aan Rome. Het Nederlandse episcopaat stond op zijn autonomie, ook al moest het die soms vooral door inertie en uitstel handhaven. Omgekeerd blijken sommige verwezenlijkingen waarvan men tot nu dacht dat ze vooral op het conto van de periferie mochten geschreven worden, zoals de stichting van de KUN, er maar gekomen zijn dankzij het aandringen vanuit het Romeinse centrum. Het is dus allemaal, zoals een beroemd Nederlands historicus pleegt te zeggen, wel wat ingewikkelder dan het schijnt. De Valks enorme bronnenkennis laat hem toe al die complicaties uit elkaar te halen en het monolithische beeld van 'de curie' of 'het Nederlandse episcopaat' dat nog steeds in de historiografie opduikt — om maar die twee te noemen — op deskundige wijze te nuanceren. Hij heeft aldus aangetoond welke schat aan informatie er in Rome nog op ontginning ligt te wachten. Ik kan daar alleen maar bevestigend aan toevoegen: en niet alleen in het Vaticaanse archief, maar ook in de vele centrale archieven van orden en congregaties die in die stad bewaard worden — bronnen die in dit werk niet aan bod komen — en die niet alleen voor de geschiedenis van *Neerlandia catholica* maar ook voor de Nederlandse geschiedenis in haar geheel van belang zijn.

De bundel heeft ook de beperkingen eigen aan het genre. De bijdragen zijn voornamelijk op diplomatieke bronnen gebaseerd en geven, zoals al bij Ranke het geval was, vooral te zien hoe het allemaal in zijn werk is gegaan. De aandacht voor het detail kan bij de onervaren lezer de indruk wekken dat door de bomen het bos niet meer wordt waargenomen, en de auteur aan een oude beroepsziekte lijdt: die van bijziendheid. De Valk slaagt er echter in, in zijn besluiten aan te tonen hoe in de door hem beschreven incidenten als het ware een *mundus in gutta* besloten ligt, waarlangs tot dan toe onderbelichte facetten van de Nederlandse geschiedenis aan de dag treden. Pas als ook voor andere landen dermate doorwrochte detailstudies voorliggen zal, aldus de auteur, aan een vergelijkende benadering van de verhoudingen tussen het Romeinse centrum en zijn kerkprovincies kunnen gedacht worden.

Jan Art

1 Zie onder meer de delen van zijn hand verschenen in Rijks geschiedkundige publicatiën, grote serie nrs. 215-216 en 230-231, en in de kleine serie nrs. 53 en 73-74.

B. van den Braak, *De Eerste Kamer. Geschiedenis, samenstelling en betekenis 1815-1995* (Dissertatie Leiden 1998; Den Haag: Sdu Uitgevers, 1998, 553 blz., f79,90, ISBN 90 1208689 2).

Een nieuwe Eerste Kamer is inmiddels op 25 mei 1999 door de Provinciale Staten verkozen. Een trend lijkt zich door te zetten: in toenemende mate gebruiken politieke partijen de Eerste Kamer als plek waar zij oudgedienden stallen. De senaat is een aantrekkelijke plek: een senator heeft in de relatieve politieke luwte van de Eerste Kamer toegang tot alle politieke informatie en heeft recht op een gratis plaats in de parkeergarage onder het plein.

Vanaf haar instelling in 1815 heeft de Eerste Kamer ter discussie gestaan. Oorspronkelijk opgericht als een adelskamer van de Belgische adel, verwerd zij door toedoen van koning Willem I tot een 'menagerie du roi' en ontwikkelde zich tot een bolwerk van conservatisme. Sindsdien heeft een lange rij staatslieden, van Thorbecke tot Vondeling, gepleit voor afschaffing van de Eerste Kamer. Deze geluiden zijn nog altijd niet verstomd. De grondwetsherziening van 1983 heeft de Eerste Kamer echter een nieuwe grondwettelijke legitimiteit gegeven. In de staatkundige praktijk van het afgelopen decennium heeft de senaat aan gewicht gewonnen als 'chambre de réflexion' en, belangrijker, als wettechnisch toetser. Het aantal novellen is aanzienlijk toegenomen. De laatste jaren waagt de Eerste Kamer zich voorzichtig op het terrein van de Tweede Kamer doordat zij onderdelen van het regeringsbeleid steeds kritischer onder de loep neemt.

Bert van den Braak heeft een volumineus proefschrift afgescheiden over de historie, de samenstelling en de betekenis van de Eerste Kamer. Is het een naslagwerk? Nee, maar men kan er tal van parlementaire feiten en feitjes in terugvinden. Het boek telt tien hoofdstukken verdeeld over 553 pagina's, een uitgebreid zaken- en personenregister en twee bijlagen; een bijlage over verworpen wetsvoorstellen per kabinet tussen 1815 en 1995 en een bijlage over de familierelaties van Eerste-Kamerleden. De auteur heeft gekozen voor een opzet waarin de onderzochte periode is verdeeld in vijf hoofdstukken, met in ieder hoofdstuk een parlementaire kroniek, een weergave van het prosopografisch onderzoek naar herkomst en familiebanden van senatoren en van het debat over de betekenis van de Eerste Kamer.

Op zichzelf is een prosopografisch onderzoek interessant, echter, de beperking die Van den Braak zichzelf oplegt, door alleen de herkomst en de familiebanden van de senatoren te onderzoeken, ontkracht in hoge mate het nut van zijn prosopografisch onderzoek. Daardoor kan het lopende elite-onderzoek in Nederland niet meer dan spaarzaam gebruik maken van zijn resultaten. De uitputtende presentatie, voorafgegaan door parlementaire kronieken die men ook op andere plaatsen kan vinden, vergt veel van de lezer. De auteur zou zijn publiek (journalisten, politici, ambtenaren en wetenschappers) zeer aan zich hebben verplicht indien hij zijn wetenschappelijk discours had beperkt en de helft van zijn boek had ingeruimd voor een fraai biografisch overzicht van alle 990 Eerste-Kamerleden tussen 1815 en 1995. Zijn grote ervaring en zijn toegang tot de onvolprezen PDC-databank had hiervoor borg gestaan. Een kritische noot moet hierop volgen: op pagina 29 wordt de Amsterdamse hoogleraar Joan Melchior Kemper opgevoerd, maar deze doceerde in Leiden; op pagina 41 zien de Belgen de Eerste Kamer van bolwerk tegen vorstelijke almacht uitgroeien tot een 'ménagerie du roi', op pagina 78 zijn het juist de Belgen die zich in de senaat, in de 'ménagerie du roi', roeren; historicus F. Santegoeds wordt geschreven als Santegoets.

Lof verdient Van den Braak voor het overzichtelijke hoofdstuk over doel, grondslag en politieke betekenis van de Eerste Kamer. De auteur heeft zich in zijn werk veelal gespiegeld aan het negen jaar geleden verschenen gedenkboek ter gelegenheid van het 175-jarig bestaan van de Eerste Kamer. De weg was voor hem geëffend door oud-Kamervoorzitter Th. L. M. Thurlings